

Franciszek Mróz

Sanktuaria świętych i błogosławionych w Polsce : zarys problematyki

Ekonomiczne Problemy Usług nr 66, 233-250

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

FRANCISZEK MRÓZ

Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

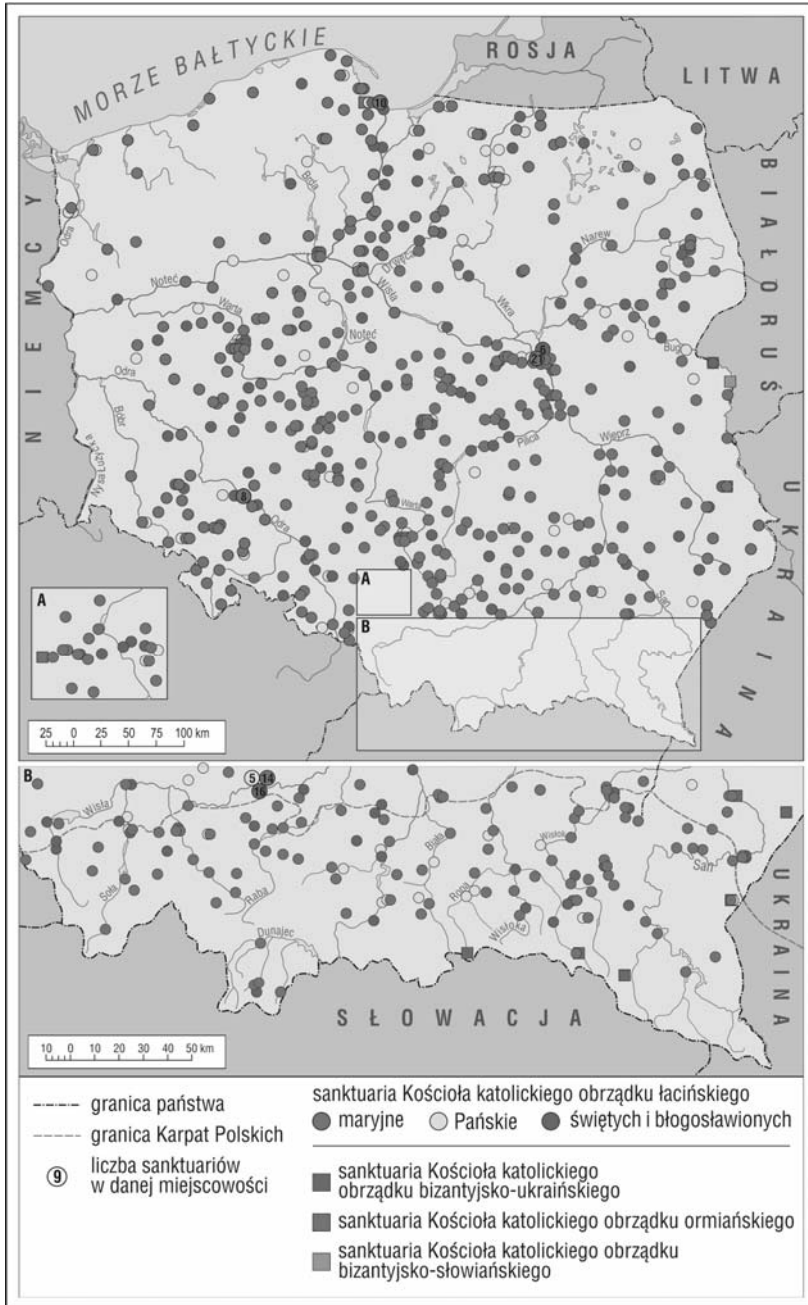
**SANKTUARIA ŚWIĘTYCH I BŁOGOSŁAWIONYCH W POLSCE
– ZARYS PROBLEMATYKI**

Wstęp

Turystyka religijna jest jedną z form turystyki, która w ostatnich kilkudziesięciu latach w Polsce zdobywa sobie coraz większą liczbę zwolenników. Pomimo coraz bardziej widocznych tendencji do sekularyzacji życia i spychania wiary do indywidualnego przeżycia, od wielu lat obserwuje się w Polsce stale rosnącą popularność pielgrzymowania. O popularności podróży o motywach religijnych lub religijno-poznawczych świadczyć może choćby 15 mln odwiedzających w ciągu roku główne ośrodki pielgrzymkowe o zasięgu międzynarodowym i krajowym w Polsce.

Pod koniec roku 2010 w Polsce funkcjonowało ponad 800 ośrodków pielgrzymkowych związanych przede wszystkim z Kościołem katolickim (rysunek 1). Wśród nich zdecydowanie dominują maryjne ośrodki pielgrzymkowe (około 550 sanktuariów – 70% ogółu). Sanktuariów poświęconych Jezusowi Chrystusowi, nazywanych w polskiej literaturze sanktuariami Pańskimi, funkcjonuje 97, czyli stanowią one 12% ogólnej liczby sanktuariów. W pozostałych ponad 160 ośrodkach pielgrzymkowych rozwinięty jest szczególny kult świętych lub błogosławionych.

Funkcjonowanie ośrodków kultu religijnego, a zwłaszcza związane z nimi zjawisko pielgrzymowania, należą do ważniejszych zagadnień badawczych geografii religii. Ośrodki kultu i pielgrzymki są elementami dynamicznymi przestrzeni geograficznej. Tworzą przestrzenne układy punktowe i liniowe, a w konsekwencji tego, także powierzchniowe, sieciowe, o rozmaitej wielkości i zasięgu. Posiadają swoją historię, podlegają przemianom – transformacji, ewolucji i rozwojowi.

Rys. 1. Sanktuaria Kościoła katolickiego w Polsce (stan na dzień 15 grudnia 2010 roku)

Źródło: opracowanie własne.

Przedmiotem badań podjętych w niniejszym opracowaniu stały się sanktuaria świętych i błogosławionych położone na terytorium Polski w jej współczesnych granicach. Badaniami objęto ośrodki pielgrzymkowe i obiekty sakralne posiadające urzędowy statut sanktuarium, określony przepisami Kodeksu Prawa Kanonicznego¹, a więc posiadające stosowną aprobatę biskupa miejsca. Uwzględniono wyłącznie sanktuaria Kościoła katolickiego obrządku łacińskiego, legitymujące się w dniu 15 grudnia 2010 roku erygującym je dekretem biskupim. W analizie uwzględniono także ośrodki pielgrzymkowe nazywane od wieków sanktuariami, które, choć nie posiadają oficjalnego zatwierdzenia jako „sanktuaria”, to jednak ich bogata i długa historia sankcjonuje prawo używania w stosunku do nich czcigodnego określenia „sanktuarium”. Dodatkowo bardzo często pełnią one podobne funkcje jak sanktuaria z oficjalną aprobatą władzy kościelnej. W *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii*, zatwierdzone przez Konferencję Plenarną Kongregacji ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów z 2001 roku, podkreślono, że ośrodki takie *stanowią część »geografii« wiary i pobożności ludu Bożego, społeczności, która mieszka na określonym terytorium i która w duchu wiary pielgrzymuje do niebieskiego Jeruzalem*².

W badaniach uwzględniono 161 sanktuariów świętych i błogosławionych w Polsce (rysunek 2). Jest to 20% ogólnej liczby ośrodków pielgrzymkowych, jakie funkcjonują obecnie w kraju. Niniejsze opracowanie ma charakter przyczynkowy i stanowi podstawę do dalszych badań.

1. Geneza sanktuariów świętych i błogosławionych w Polsce

Sanktuaria świętych i błogosławionych należą do najstarszych ośrodków pielgrzymkowych w Polsce. Najstarszym z nich jest Gniezno związane z kultem św. Wojciecha – pierwszego patrona Polski kanonizowanego w 999 roku. Przybycie cesarza Ottona III do grobu św. Wojciecha w roku 1000 uznaje się powszechnie za pierwszą pielgrzymkę chrześcijańską na ziemiach Polski. Wybudowana w XI w. nad grobem męczennika katedra gnieźnieńska była jednym z najważniejszych średniowiecznych polskich *loca sacra*³. Do najstarszych sanktuariów świętych i bło-

¹ Obecnie obowiązującą w Kościele definicję sanktuarium zamieszcza Kodeks Prawa Kanonicznego z 25 stycznia 1983 roku, zatwierdzony przez Papieża Jana Pawła II. W kanonie 1230 sanktuarium określone jest jako: „kościół lub inne miejsce święte, do którego – za aprobatą ordynariusza miejscowego – pielgrzymują liczni wierni, z powodu szczególnej pobożności”; patrz: *Kodeks Prawa Kanonicznego* (przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu Polski), Poznań 1984, kan. 1230.

² *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii. Zasady i wskazania*, Wyd. Pallottinum, Poznań 2003, s. 187.

³ Por. A. Jackowski, I. Sołjan, E. Bilaska-Wodecka, *Religie świata. Szlaki pielgrzymkowe, Wielka encyklopedia geografii świata*, t. 15, Wyd. Kurpisz, Poznań 1999, s. 152.

gosławionych w Polsce należy także powstałe już pod koniec XI w. sanktuarium świętych pustelników Świerada i Benedykta w Tropiu nad Dunajcem. Romański kościół w Tropiu ufundował około 1045 roku Kazimierz Odnowiciel ku czci św. Świerada – pierwszego kanonizowanego Polaka⁴.

Rys. 2. Sanktuaria świętych i błogosławionych w Polsce

Źródło: opracowanie własne.

⁴ *Miejsca Święte Rzeczypospolitej. Leksykon*, red. A. Jackowski, Kraków 1998, s. 325 –236.

Na przełomie XII i XIII w., w okresie wypraw krzyżowych, nastąpił w Polsce rozwój kultu relikwii Męki Pańskiej, Najświętszej Krwi Chrystusa i Grobu Chrystusa. W tym też okresie powstają na ziemiach polskich kolejne sanktuaria świętych i błogosławionych, m.in.: w Trzemesznie (kult św. Wojciecha), w Trzebnicy (kult św. Jadwigi Śląskiej kanonizowanej w roku 1267), w Szczepanowie (miejsca narodzin św. Stanisława Biskupa Męczennika), w Jakubowie (kult św. Jakuba Starszego Apostoła⁵), w Jędrzejowie (kult biskupa krakowskiego Wincentego Kadłubka) oraz w Krakowie (kult św. Stanisława Biskupa i Męczennika kanonizowanego w roku 1253, a także kult św. Floriana, którego relikwie sprowadzono do miasta w roku 1184).

Ze źródeł historycznych wiemy, że już w XIV w. pielgrzymowano do grobu Kingi (1234–1292) w klasztorze w Starym Sączu⁶, a także do grobu Doroty z Mątówów (rekluzy, mistyczki i stygmatyczki zmarłej w 1394 roku) w Kwidzynie. Na XV stulecie przypadają początki sanktuariów związanych z kultem Jana z Dukli, Szymona z Lipnicy (Kraków i Lipnica Murowana) oraz św. Jana z Kęt (Kęty i Kraków).

W okresie średniowiecza powstało w granicach dzisiejszej Polski 37 sanktuariów świętych i błogosławionych (23% ogółu analizowanych ośrodków).

Wyjątkowe miejsce w sieci średniowiecznych sanktuariów na ziemiach polskich zajmował Kraków, w którym obecnie rejestruje się ponad 30 ośrodków pielgrzymkowych, z tego 16 związanych z kultem świętych i błogosławionych. Jak już wspomniano, pielgrzymki do Krakowa rozpoczęły się już w XII w. i związane były z kultem św. Floriana oraz św. Stanisława Biskupa i Męczennika. W szczytowym okresie ruchu pielgrzymkowego, który przypadł na XV w., w Krakowie rejestrowano 17 *loca sacra*. Rzesze pątników ciągnęły do katedry wawelskiej i na Skalkę, by złożyć hołd św. Stanisławowi Biskupowi i Męczennikowi oraz do kościoła św. Floriana na Kleparzu. Celem pielgrzymek były także groby: św. Jacka Odrowąża, bł. księżnej Salomei, Królowej Jadwigi i biskupa krakowskiego Jana Prandoty. W XV-wiecznym Krakowie żyło i działało sześć osób, które zmarły w opinii świętości, a byli to: Jan Kanty, Izajasz Boner, Michał Giedroyc, Stanisław Kazimierczyk, Szymon z Lipnicy oraz Świętosław zwany Milczący. Tę wyjątkową epokę określono łacińskim mianem *felix saeculum Cracoviae* – „szczęśliwy wiek Krakowa”. W XVI w. z kolei, ze względu na liczne kościoły, w których znajdowały się

⁵ Por. J. Biliński, *Tysiąclecie kościoła pw. św. Jakuba Apostoła w Jakubowie*, Jakubów 1991, s. 9; W. Zaleski (oprac. M. i J. Lempiccy), *Sanktuaria Polskie. Katalog encyklopedyczny miejsc szczególnej czci Osób Trójcy Przenajświętszej, Matki Bożej i Świętych Pańskich*, Warszawa 1988, s. 96.

⁶ S.K. Szwarga, *Stary Sącz. Błogosławiona Kinga*, „Tarnowskie Studia Teologiczne” 1983, nr 9, Tarnów 1983, s. 332.

cudowne wizerunki, relikwie oraz groby świętych i błogosławionych, Kraków zaczęto nazywać „drugim Rzymem” (*Cracovia altera Roma*)⁷.

W okresie odnowy potrydenckiej nastąpił dynamiczny rozwój religijności masowej i niespotykany wcześniej rozwój ośrodków pielgrzymkowych na ziemiach polskich. Kwestionowanie przez protestantów rzeczywistej obecności Chrystusa pod postacią chleba i wina oraz negowanie przez nich kultu maryjnego mobilizowało wiernych do jeszcze większego nabożeństwa, pobożności i ofiarności⁸. Jedną z charakterystycznych cech religijności potrydenckiej był więc ogromny rozwój kultu eucharystycznego i maryjnego oraz kultu cudownych wizerunków, w tym również obrazów i figur świętych i błogosławionych. Do najbardziej popularnych wizerunków w tym okresie należały obrazy lub figury Świętej Rodziny (m.in. w Kaliszu, Miedniewicach, Studziannej), wizerunki św. Anny (m.in. w Lubartowie, w Świętej Annie, w Smardzewicach oraz na Górze Św. Anny i na Bocheńcu), św. Józefa (m.in. w krakowskich kościołach pw. Św. Józefa i Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny, a także w Poznaniu), św. Rocha (m.in. w Dobrzemiu Wielkim, w Mikstacie, w Słocinie i w Tłokowie) oraz św. Antoniego (m.in. w Boćkach, w Brodnicy, w Chełmie, w Drohiczynie, w Koziegłówkach, w Łodzi, w Niedwodnicy, w Ostrołęce, w Radeczniczy, w Ratowie, w Warszawie i na Górze Kalwarii).

Od połowy XVI w. do końca pierwszego rozbioru Polski powstały na ziemiach polskich 42 sanktuaria świętych i błogosławionych (ponad 25% analizowanych ośrodków). Ich powstanie i rozwój były wynikiem wielu różnych czynników, z których na pierwszy plan wysuwa się przede wszystkim charakterystyczny dla religijności potrydenckiej rozwój kultu cudownych wizerunków, mecenat magnacki i wielkoshlachecki, działalność duszpasterska zgromadzeń zakonnych oraz cudowne wydarzenie, np. objawienie osoby świętej (np. św. Anny w Prostyni w 1510 roku oraz św. Antoniego w Radeczniczy w roku 1664 i w Łagiewnikach w roku 1676).

Do powstania wielu sanktuariów w okresie odnowy potrydenckiej i rozwoju ruchu pielgrzymkowego przyczyniły się także nadzwyczajne wydarzenia wokół wizerunku. Najczęściej było to „cudowne” znalezienie wizerunku (wyłowienie z rzeki, wyoranie w polu, znalezienie nad brzegiem strumienia, stawu lub w lesie), pojawienie się na wizerunku kropel krwi, potu lub świetlnych promieni, a także cudowne ocalenie wizerunku od profanacji w czasie pożaru lub działań wojennych⁹.

⁷ A. Jackowski, *Kraków jako międzynarodowe centrum turystyki religijnej*, „Alma Mater. Miesięcznik Uniwersytetu Jagiellońskiego” 2008, nr 109, Kraków 2008, s. 115.

⁸ J. Borzyszkowski, *Z dziejów Kościoła katolickiego na Kaszubach i Pomorzu w XIX i XX w.*, Gdańsk–Pelplin 2000, s. 256.

⁹ Por. J. Kracik, *Święte obrazy wśród grzesznych sarmatów. Ze studiów nad recepcją kultowego dziedzictwa*, „Nasza Przeszłość” 1992, t. 81, s. 178; T. Wiślicz, „Miejsca cudowne” w *Małopolsce w XVI–XVIII w.*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 1999, nr 3–4, Warszawa, s. 340.

W przypadku analizowanych sanktuariów takie zdarzenia (według tradycji) stały u początku kultu wizerunków m.in. w Pierścu (figura św. Mikołaja jako jedyna ocalała z pożaru, który w 1616 roku strawił całą wieś¹⁰) i w Miedniewicach (nad dębowym słupem, na którym początkowo znajdował się obraz Świętej Rodziny wieczorami i rano widziano dziwny blask¹¹).

Nadzwyczajne wydarzenia wokół cudownego wizerunku, a także liczne uzdrowienia i łaski otrzymane dzięki pielgrzymce do ośrodka, prowadziły niejednokrotnie do powołania przez miejscowego biskupa specjalnej komisji, której zadaniem było przeprowadzenie procesu *super miraculis et gratis*, zgodnie z wymogami Soboru Trydenckiego. Po zbadaniu świadków, okoliczności cudownych zdarzeń oraz weryfikacji spisanych łask, komisja przedkładała protokół ze swych prac biskupowi ordynariuszowi, który decydował o dalszym losie wizerunku. W przypadku uznania wizerunku za cudowny (*imago thaumaturga, imago miraculosa*) lub łaskami słynący (*imago gratiosa*) następował zazwyczaj wzrost ruchu pielgrzymkowego i dalszy rozwój sanktuarium. W grupie analizowanych sanktuariów po zbadaniu przez specjalne komisje dwa wizerunki zostały uznane przez papieża, Kapitułę Watykańską lub biskupów za łaskami słynące lub cudowne; są to: obraz Świętej Rodziny w Miedniewicach uznany za cudowny w 1764 roku przez Kapitułę Watykańską przy bazylice watykańskiej oraz obraz św. Józefa (Świętej Rodziny) w Kaliszu, uznany przez papież Piusa VI za cudowny w 1783 roku. Warto podkreślić, że obraz Świętej Rodziny w Miedniewicach został koronowany na prawie papieskim przez biskupa warmińskiego Ignacego Krasickiego w 1767 roku, z kolei 31 maja 1783 roku papież Pius VI koronował kopię obrazu św. Józefa w Kaliszu i jednocześnie zezwolił na koronację papieską oryginału. Uroczystość odbyła się 15 maja 1796 roku w Kaliszu¹².

Rozwój sanktuariów na ziemiach polskich w XVIII w. został zahamowany przez kolejne rozbiory i utratę niepodległości w 1795 roku. Funkcjonowanie ośrodków pielgrzymkowych w okresie niewoli narodowej w poszczególnych zaborach uwarunkowane było wieloma czynnikami religijnymi, politycznymi, społecznymi i gospodarczymi. Najtrudniejsze warunki istniały w zaborze pruskim i rosyjskim. Prusy i Rosja z wielką zaciętością zwalczały wszelkie elementy związane z polskością i katolickim życiem religijnym. Zupełnie odmienne warunki religijne i społeczne panowały na ziemiach zaboru austriackiego, za sprawą tzw. józefinizmu, tj. polityki prowadzonej przez cesarzy Austrii – Marię Teresę (sprawującą władzę w latach 1740–1780) i jej syna cesarza Józefa II (rządzącego w latach 1780

¹⁰ J. Horzela, *Łaskami słynąca figura św. Mikołaja w Pierścu*, b/w i b/w, s. 3.

¹¹ *Z dawna Polski Tyś Królową. Przewodnik po sanktuariach maryjnych. Koronowane wizerunki Matki Bożej 1717–1999*, Siostry niepokalanki, Szymanów 1999, s. 94.

¹² *Ibidem*, s. 119–120.

–1790)¹³. W każdym z zaborów przeprowadzono sekularyzację majątków kościelnych oraz kasaty klasztorów. Kolejne prześladowania i represje objęły mieszkańców we wszystkich zaborach po upadku powstania listopadowego i styczniowego. Jedyłą instytucją, która integrowała społeczeństwo polskie podzielone granicami państw zaborczych, był Kościół katolicki.

Do upadku wielu sanktuariów w okresie niewoli narodowej w ogromnej mierze przyczyniły się kasaty zakonów. Akcja likwidacji domów zakonnych nasiliła się w zaborze rosyjskim i pruskim po 1832 i 1864 roku¹⁴ w ramach represji popowstańczych. Kasaty klasztorów sprawiły, że opiekę nad sanktuariami przejęli księża diecezjalni. Często rozwijany przez wiele dziesięcioleci kult wokół cudownego wizerunku, relikwii lub innych obiektów sakralnych przestał istnieć. W grupie analizowanych ośrodków wszystkie klasztory, w których zakonnicy sprawowali opiekę nad sanktuariami, zostały skasowane przez rząd carski (m.in. klasztory oo. Franciszkanów Reformatów w Boćkach, Brodnicy, Chełmie i Miedniewicach; klasztory oo. Franciszkanów Bernardynów w Radechnicy i Górze Kalwarii; klasztor Franciszkanów Konwentualnych w Smardzewicach; klasztor Cystersów w Jędrzejowie; klasztor księży Filipinów w Studziennej, klasztor Marianów w Górze Kalwarii). W wyniku dekretu kasacyjnego Józefa II z 1781 roku skasowano klasztor Klarysek w Starym Sączu. W roku 1810 na mocy dekretu króla pruskiego Fryderyka Wilhelma II został skasowany klasztor Franciszkanów Reformatów na Górze Św. Anny¹⁵.

Do nielicznych ośrodków pielgrzymkowych, w których w okresie niewoli narodowej nastąpił wyraźny rozwój kultu, zaliczyć można Sanktuarium św. Anny i Trójcy Przenajświętszej w Prostyni. W roku 1860 biskup Szymański poświęcił w Prostyni odnowiony kościół pielgrzymkowy. Po upadku powstania styczniowego i ukazie cara kasującym kościół unicki, do Prostyni na tygodniowy odpust Trójcy Świętej przybywało nawet ok. 60 tys. pielgrzymów, wśród których, pod pozorem handlu kozami, ukrywali się grekokatolicy. Sytuacja taka utrzymywała się aż do momentu, kiedy w 1905 roku car wydał ukaz o tolerancji religijnej.

W okresie niewoli narodowej powstało siedem analizowanych sanktuariów: w Skoczowie (kult św. Jana Sarkandra), w Rudzie Śląskiej (kult św. Józefa), w Wadowicach (kult św. Józefa), Prudniku-Lesie (kult św. Józefa), Dąbrowie Górniczej (kult św. Antoniego z Padwy), w Wrocance (kult św. Rozalii) oraz w Wojnowicach (kult św. Wawrzyńca).

¹³ Głównym celem józefinizmu było ściśle podporządkowanie Kościoła państwu, a także ingerowanie w sprawy związane bezpośrednio z kultem religijnym.

¹⁴ Por. P.P. Gach, *Struktury i działalność duszpasterska zakonów męskich na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej i Śląska w latach 1773–1914*, Lublin 1999, s. 97.

¹⁵ G.A. Wiśniowski, *Reformaci na Górze Świętej Anny w latach 1656–1810*, w: *Pod płaszczem Św. Anny. Materiały z konferencji historycznej z okazji 350-lecia przybycia franciszkanów na Górę Świętej Anny 1656–2006*, red. J.R. Gohly, Wrocław 2007, s. 27.

W okresie międzywojennym nastąpił w Polsce ponowny rozwój życia religijnego, a wraz z nim ożywienie ruchu pielgrzymkowego i rozwój wielu sanktuariów. W parafiach rozwijały się nabożeństwa religijne, prowadzone były misje ludowe, systematyczne rekolekcje i katechizacja. Ponownie rozwijały się bractwa religijne¹⁶. Istotną rolę w odbudowie wielu kościołów sanktuaryjnych oraz w ponownym rozwinięciu kultu wokół łaskami słynących wizerunków spełniły zgromadzenia zakonne. W okresie międzywojennym rozpoczął się kult w siedmiu badanych sanktuariach: św. Antoniego, św. Józefa Oblubieńca Najświętszej Maryi Panny oraz Świętej Rodziny – Jezusa, Maryi i Józefa w Częstochowie, Świętej Rodziny w Ryjewie, św. Brunona z Kwerfurtu w Giżycku, św. Józefa w Nisku oraz św. Stanisława Kostki w Rostkowie.

Zakończenie II wojny światowej i odzyskanie przez Polskę niepodległości wpłynęło na ożywienie ruchu pątniczego do wielu ośrodków pielgrzymkowych. Ten powojenny okres rozwoju sanktuariów trwał jednak bardzo krótko, ze względu na antyreligijną i antykościelną politykę prowadzoną przez władze komunistyczne¹⁷.

Przełomowym wydarzeniem w dziejach Kościoła katolickiego i Polski był wybór metropolity krakowskiego kardynała Karola Wojtyły na papieża oraz powstanie Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność” (sierpień 1980 roku). Oba te wydarzenia uświadomiły Polakom ich narodową tożsamość i suwerenność, a w konsekwencji zdecydowały o upadku ustroju komunistycznego w Polsce. Od przełomu lat 70. i 80. XX w. rozpoczął się nowy etap funkcjonowania ośrodków pielgrzymkowych i dynamiczny rozwój pątnictwa w Polsce. Ogromny wpływ na rozwój wielu polskich sanktuariów wywarły pielgrzymki Ojca Świętego Jana Pawła II do ojczyzny, a także wyniesienie przez papieża na ołtarze polskich błogosławionych i świętych.

Po zakończeniu II wojny światowej w Polsce powstało 68 sanktuariów świętych i błogosławionych (43% ogółu). Są to w zdecydowanej większości sanktuaria świętych i błogosławionych beatyfikowanych i kanonizowanych przez papieża Jana Pawła II, m.in. następujące sanktuaria: św. Maksymiliana Marii Kolbego (kanonizowanego 10 października 1982 roku) w Gdyni, w Niepokalanowie, Oświęcimiu, Pabianicach, Szczukach, Zduńskiej Woli, sanktuaria św. Brata Alberta Chmielowskiego (kanonizowanego 12 października 1989 roku) w Krakowie i na Kalatów-

¹⁶ Por. B. Kumor, *Historia Kościoła. Część 8. Czasy współczesne 1914–1992*, Lublin 1995, s. 405–406.

¹⁷ We wrześniu 1945 roku Rada Ministrów Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej stwierdziła w uchwale, że zawarty w 1925 roku konkordat z Stolicą Apostolską przestał obowiązywać. Od roku 1949 ówczesne władze Polski Ludowej rozpoczęły ograniczenia i prześladowania Kościoła. Służby bezpieczeństwa aresztowały kilkuset księży, a Episkopat Polski oskarżono o inspirowanie antypaństwowej działalności kleru. Wprowadzone zostały zarządzenia administracyjne, które miały na celu utrudnić, a nawet uniemożliwić organizowanie pielgrzymek, zwłaszcza pieszych, do miejsc świętych.

kach, sanktuarium św. Rafała Kalinowskiego (kanonizowanego 17 października 1991 roku) w Czernej, św. Jadwigi Królowej Polski (kanonizowanej 8 czerwca 1997 roku) w Krakowie, sanktuarium Urodzin i Chrztu św. Siostry Faustyny Kowalskiej (kanonizowanej 30 kwietnia 2000 roku) w Świnicach Warckich, sanktuaria św. Józefa Pelczara (kanonizowanego 18 maja 2003 r.) w Korczyniu i Przemyślu, sanktuarium św. Urszuli Ledóchowskiej (kanonizowanej 18 maja 2003 roku) w Pniewach oraz św. Zygmunta Gorazdowskiego we Wrocławiu (beatyfikowanego w 2001 roku przez papieża Jana Pawła II i kanonizowanego 23 października 2005 roku przez papieża Benedykta XVI). Do tej grupy należą także m.in. sanktuaria: bł. Karoliny Kózkówny w Zabawie, bł. Honorata Koźmińskiego w Nowym Mieście nad Pilicą, bł. Bolesławy Lament w Białymstoku, bł. Rafała Chylińskiego w Łodzi, bł. Anieli Salawy w Sieprawiu i Krakowie, bł. Marii Angeli Truszkowskiej w Krakowie, bł. Bernardyny Jabłońskiej w Krakowie, bł. Marii Karłowskiej w Jabłonie Pomorskim, bł. ks. Wincentego Frelichowskiego w Toruniu, bł. Edmunda Bojanowskiego w Luboniu, bł. Józefa Bilczewskiego w Wilamowicach, bł. Sancji Szymkowiak w Poznaniu oraz bł. Jana Balickiego w Przemyślu.

Tabela 1

Wybrane grupy sanktuariów świętych i błogosławionych w Polsce według wezwania (stan na 15 grudnia 2010 r.)

Lp.	Wezwanie sanktuarium	Miejscowość
1.	św. Antoni	Boćki, Brodnica, Częstochowa, Chełm, Góra Kalwaria, Dąbrowa Górnicza – Gołonóg, Drohiczyn, Góra Kalwaria, Jasło, Koziegłówek, Łódź, Mińsk Mazowiecki, Niewolnica, Ostrołęka, Radecznica, Ratowo, Susz, Warszawa
2.	św. Anna	Bocheniec, Chmielowice, Góra Św. Anny, Lubartów, Olesno, Prostyn, Smardzewice, Sobótka, Święta Anna
3.	św. Józef	Częstochowa, Kalisz, Kraków, Kraków, Nisko, Prudnik-Las, Ruda Śląska, Siedlce, Wadowice
4.	św. Wojciech	Białystok, Bieliny, Cieszęcin, Gdańsk, Gdańsk-Świbno, Gorzędziej, Gniezno, Święty Gaj, Trzemeszno
5.	św. Maksymilian Maria Kolbe	Gdynia, Niepokalanów, Oświęcim, Pabianice, Szczuki, Zduńska Wola
6.	św. Stanisław ze Szczepanowa	Górecko Kościelne, Kraków-Skała, Kraków-Wawel, Piotrawin, Skierniewice, Szczepanów
7.	św. Roch	Dobrzeń Wielki, Mikstat, Słocina, Tłokowo
8.	św. Jadwiga Śląska	Kraków, Legnickie Pola, Trzebnica
9.	św. Andrzej Bobola	Strachocina, Warszawa
10.	św. Jacek	Kamień Śląski, Kraków, Legnica
11.	św. Jan z Kęt	Błędowa Tyczyńska, Kęty, Kraków
12.	św. Teresa od Dzieciątka Jezus	Rybnik-Chwałowice, Porzędzie

Źródło: opracowanie własne.

Biorąc pod uwagę wezwania, pod jakimi utworzono sanktuaria, należy stwierdzić, że najliczniejszą grupę stanowią sanktuaria św. Antoniego (18 ośrodków), św. Anny (9), św. Józefa (9), św. Wojciecha (9), św. Stanisława ze Szczepanowa (6) i św. Maksymiliana Marii Kolbego (6) (tabela 1)¹⁸.

2. Rozmieszczenie i zasięg przestrzenny oddziaływania sanktuariów świętych i błogosławionych w Polsce

W rozmieszczeniu przestrzennym badanych sanktuariów widoczna jest ich koncentracja w regionach fizyczno-geograficznych nawiązujących do dawnych dzielnic historycznych Korony – głównie w południowej części Małopolski, na Mazowszu i w południowych regionach Wielkopolski. Zauważalny jest także brak badanych sanktuariów na Pomorzu Zachodnim, a także na Mazurach (za wyjątkiem dwóch ośrodków: w Bartoszycach i Giżycku).

Wyraźne zagęszczenie analizowanych sanktuariów (20 ośrodków) występuje zwłaszcza w regionie Karpat¹⁹. Analizując ich przestrzenne rozmieszczenie, można zauważyć ich lokalizację wzdłuż dolin głównych rzek: Wisły, Soły i Dunajca. W chwili obecnej na terenie Karpat Polskich rejestruje się ponad 130 ośrodków pielgrzymkowych (tj. ok. 20% ogółu polskich sanktuariów). Zdecydowana ich większość (około 80%) związana jest z kultem maryjnym.

Na Wyżynie Śląsko-Krakowskiej funkcjonuje ponad 15 sanktuariów świętych i błogosławionych. Największą rangę wśród nich posiada sanktuarium na Górze Św. Anny. Znaczne nagromadzenie omawianych sanktuariów występuje także na terenie Pomorza Gdańskiego. Najstarsze z nich związane są z kultem św. Wojciecha (Święty Gaj, Gdańsk, Gdańsk-Świbno), a także z kultem bł. Doroty z Mątów (Kwidzyn i Mątowy Wielkie).

Najwięcej sanktuariów świętych i błogosławionych rejestruje się obecnie w diecezjach: krakowskiej (21 ośrodków), warszawskiej (14), bielsko-żywieckiej (8), częstochowskiej (8), przemyskiej (7), opolskiej (6), poznańskiej (6), tarnowskiej (6), elbląskiej (5), rzeszowskiej (5), włocławskiej (5) i wrocławskiej (5). W czterech diecezjach: gliwickiej, koszalińsko-kołobrzeskiej, szczecińsko-kamieńskiej i świdnickiej oraz w Ordynariacie Polowym Wojska Polskiego nie rejestruje się sanktuariów świętych i błogosławionych.

¹⁸ Por. F. Mróz, *Geograficzny zasięg kultu św. Stanisława w Polsce*, w: *Skalka – Sanktuarium i Panteon Narodu. 750-lecie kanonizacji św. Stanisława Biskupa i Męczennika*, red. L. Kaszowski, „Peregrinus Cracoviensis” 2003, nr 14, s. 103–118.

¹⁹ Por. I. Hodorowicz i F. Mróz, *Sanktuaria świętych i błogosławionych w Karpatach Polskich*, w: *Turystyka religijna na obszarach górskich*, red. A. Jackowski, F. Mróz, I. Hodorowicz, Nowy Targ 2009, s. 153–172.

Analizując patronat sanktuariów świętych i błogosławionych w Polsce, należy stwierdzić, że obecnie 113 ośrodków (ponad 70%) znajduje się pod patronatem kleru diecezjalnego. Pozostałe sanktuaria znajdują się pod opieką zakonów, przy czym w 36 ośrodkach pracują zakonnicy, a nad 12 sanktuariami opiekę sprawują siostry zakonne. Na uwagę zasługuje również fakt, że przy klasztorach funkcjonują największe polskie sanktuaria świętych i błogosławionych (Niepokalanów – Bracia Mniejsi Konwentualni, Góra Świętej Anny – Bracia Mniejsi Franciszkanie, Kraków-Skałka – paulini, Trzebnica – Kongregacja Sióstr Miłosierdzia św. Karola Boromeusza).

Stosując przyjęty w literaturze przedmiotu podział, w którym jako kryterium przyjmuje się zasięg terytorialny oddziaływania ośrodka pielgrzymkowego, wielkość ruchu pielgrzymkowego oraz aktywność duszpasterską, należy wszystkie sanktuaria sklasyfikować w pięciu grupach²⁰:

1. sanktuaria o randze międzynarodowej – zaliczane do najważniejszych miejsc pielgrzymkowych w Europie; ich ranga wynika z tradycji pielgrzymowania i walorów historycznych lub wiąże się z ponadczasowym i szczególnym charakterem przekazywanych w nich orędzi;
2. sanktuaria o randze krajowej – zasięg ich oddziaływania obejmuje obszar Polski, a działalność duszpasterska realizowana jest w nich co najmniej na szczeblu archidiecezjalnym;
3. sanktuaria o randze ponaddiecezjalnej (ponadregionalnej) – zasięg ich oddziaływania przekracza granice macierzystej diecezji, są to zazwyczaj główne miejsca pielgrzymkowe danego regionu, w których ponad 50% zarejestrowanych grup pielgrzymkowych nie pochodzi z macierzystej diecezji;
4. sanktuaria o randze diecezjalnej (regionalnej) – o zasięgu ograniczonym do macierzystej diecezji, do których niemal wszystkie pielgrzymki przybywają z odległości do 100 km i w których realizuje się diecezjalne programy duszpasterskie;
5. sanktuaria o randze lokalnej (dekanalnej) – o zasięgu nieprzekraczającym granic dekanatu, do których zdecydowana większość pielgrzymek przybywa z odległości 10-15 km.

Najliczniejszą grupę wśród polskich sanktuariów świętych i błogosławionych stanowią ośrodki o lokalnym i diecezjalnym zasięgu przestrzennego oddziaływania (odpowiednio 84 i 57 sanktuariów).

²⁰ Por. A. Jackowski, I. Soljan, E. Bilska-Wodecka, *Religie świata...*, op.cit., s. 167–180; A. Jackowski, *Święta przestrzeń świata...*, op.cit., s. 163–165. W opracowaniu uznano za stosowne przyjęcie w analizie nazw „ponaddiecezjalny” w zamian za „ponadregionalny” i „diecezjalny” zamiast „regionalny”, ponieważ w trakcie prowadzonych badań terenowych tak przyjęta terminologia okazała się bardziej precyzyjna w określeniu zasięgu przestrzennego oddziaływania badanych sanktuariów.

Do sanktuariów o randze międzynarodowej zaliczono sanktuaria: na Górze Świętej Anny (kult św. Anny), w Oświęcimiu i w Niepokalanowie (kult św. Maksymiliana Marii Kolbego), w Wadowicach (kult Czcigodnego Sługi Bożego Jana Pawła II) oraz w Warszawie (kult bł. ks. Jerzego Popiełuszki). W grupie sanktuariów o randze krajowej znalazły się: Sanktuarium św. Wojciecha w Gnieźnie, Królewska Katedra na Wawelu z grobem św. Stanisława Biskupa i Męczennika, grobem św. Jadwigi Królowej i grobem bł. bpa Jana Prandoty, Sanktuarium Męczeństwa św. Stanisława ze Szczepanowa w Krakowie na Skałce, a także Sanktuarium św. Andrzeja Boboli na Mokotowie w Warszawie, które 16 maja 2008 roku zostało oficjalnie ogłoszone sanktuarium narodowym.

Wśród sanktuariów o zasięgu ponadkrajowym największe znaczenie mają: Kalisz (kult św. Józefa), Przepróżna Górka (kult św. Ojca Pio), Święta Anna (kult św. Anny), Kraków (kult św. Brata Alberta), Zakopane-Kalatówki (kult św. Brata Alberta i bł. Bernardyny Marii Jabłońskiej), Czerna (kult św. Rafała Kalinowskiego), Dukla (kult św. Jana z Dukli), Świnice Warckie (kult św. Siostry Faustyny Kowalskiej), Zduńska Wola (kult św. Maksymiliana Marii Kolbego) i Jakubów (kult św. Jakuba).

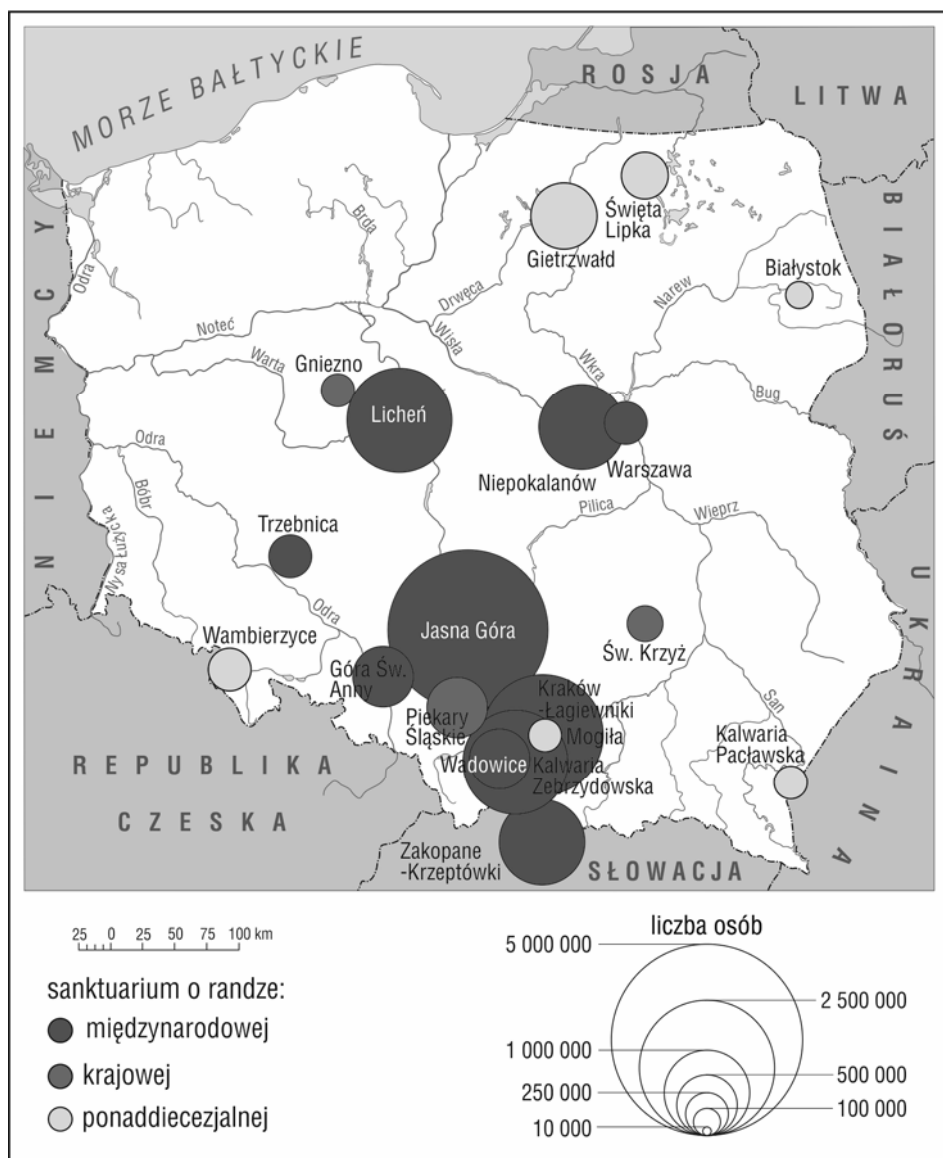
Największy ruch pielgrzymkowy w grupie analizowanych sanktuariów rejestruje w Sanktuarium św. Maksymiliana Marii Kolbego w Niepokalanowie – około 1 mln odwiedzających w ciągu roku (rysunek 3). Do sanktuarium tego przybywają pielgrzymki z krajów europejskich, a także ze Stanów Zjednoczonych, Kanady i Japonii. Drugim ośrodkiem o randze międzynarodowej związanym z kultem św. Maksymiliana Marii Kolbego, a także kultem bł. Edyty Stein, jest hitlerowski obóz zagłady w Oświęcimiu. Należy przypuszczać, że w związku z rozpoczętym 14 sierpnia 2010 roku Rokiem Kolbiańskim ruch pielgrzymkowy do św. Maksymiliana wyraźnie wzrośnie.

Sanktuarium na Górze Św. Anny jest głównym miejscem pątniczym Śląska Opolskiego. W sanktuarium tym rozwinięty jest kult św. Anny, jak również kult maryjny oraz Męki Pańskiej. W ostatnich latach pielgrzymuje tu przeciętnie ok. 400 tys. osób rocznie²¹.

Do najprężniej rozwijających się ośrodków pielgrzymkowych o randze międzynarodowej w Polsce należą obecnie Wadowice oraz Sanktuarium bł. ks. Jerzego Popiełuszki na Żoliborzu w Warszawie. Należy podkreślić, że do grobu bł. ks. Jerzego Popiełuszki od marca 1985 roku do kwietnia 2010 roku pielgrzymowało ponad 18 mln osób, w tym ponad 300 tys. pielgrzymów z zagranicy z ponad 134 państw świata²².

²¹ Por. F. Mróz, *Pielgrzymowanie do sanktuarium na Górze Świętej Anny w latach 1996–2006*, w: *Pod płaszczem...*, op.cit., s. 73–80.

²² www.popieluszko.net.pl/xjerzy/pielgrzymi.php, (1 grudnia 2010 roku).

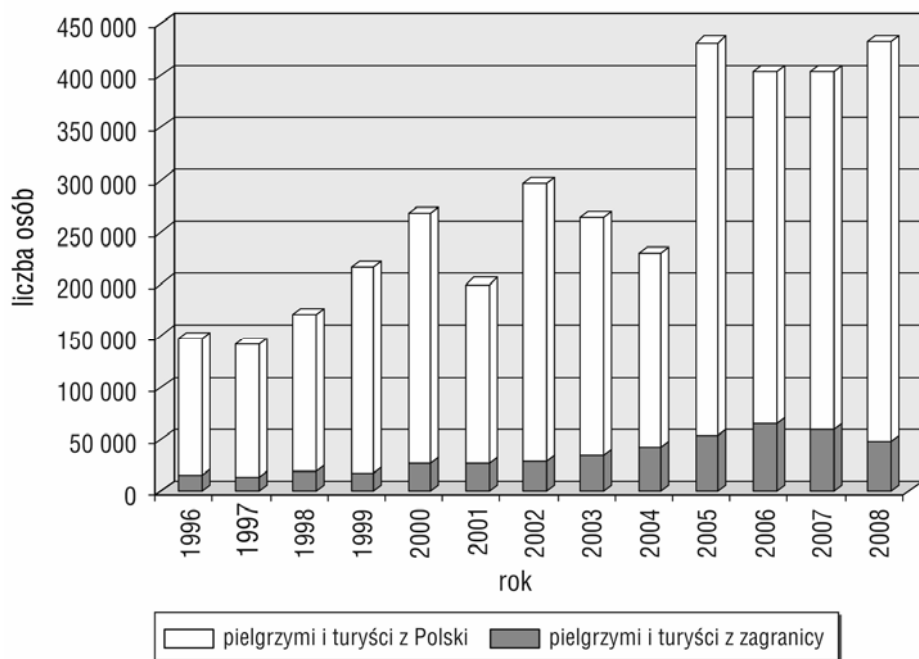
Rys. 3. Ruch pielgrzymkowy do wybranych katolickich ośrodków pielgrzymkowych Polsce o randze międzynarodowej, krajowej i ponadregionalnej w 2009 roku

Źródło: opracowanie własne.

Położone na Pogórzu Śląskim nad rzeką Skawą Wadowice jeszcze w latach 70. XX w. były niczym niewyróżniającym się miastem. Od ponad 30 lat znane są niemal na całym świecie jako miasto, w którym 18 maja 1920 roku urodził się Ka-

rol Wojtyła – papież Jan Paweł II. To bezsprzecznie związki, jakie łączyły papieża z rodzinną miejscowością, przyczyniły się do rozwoju i wzrostu rangi tego ośrodka. Niemal na każdym kroku w mieście można spotkać miejsca związane z młodzieńczym życiem Karola Wojtyły.

Według szacunkowych danych w ostatnich latach rodzinne miasto Jana Pawła II odwiedza w ciągu roku ponad pół miliona osób, wśród których 15% stanowią turyści z ponad 90 krajów świata. W latach 1996–2008 liczba turystów zwiedzających Dom Rodzinny Jana Pawła II wzrosła niemal trzykrotnie (w roku 1996 zarejestrowano ponad 147 tys. zwiedzających, a w roku 2008 ponad 432 tys. osób); (rysunek 4)²³.

Rys. 4. Ruch turystyczny do Muzeum – Domu Rodzinnego Ojca Świętego Jana Pawła II w Wadowicach w latach 1996–2008

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych statystycznych Muzeum – Dom Rodzinny Ojca Świętego Jana Pawła II w Wadowicach.

²³ F. Mróz, *Tu, w tym mieście, w Wadowicach, wszystko się zaczęło... Pielgrzymowanie i turystyka religijna do miasta rodzinnego Karola Wojtyły*, „Peregrinus Cracoviensis” 2007, nr 18, s. 77–96.

Podsumowanie

Przeprowadzona analiza pozwoliła stwierdzić, że współczesna sieć sanktuariów świętych i błogosławionych w Polsce jest dziedzictwem wielowiekowej tradycji. Największy wpływ na ukształtowanie tej sieci miał rozwinęty w okresie średniowiecza kult świętych, nasilony w okresie odnowy potrydenckiej kult cudownych wizerunków, zaś po II wojnie światowej wybór metropolity krakowskiego kardynała Karola Wojtyły na papieża, odzyskanie pełnej wolności religijnej w 1991 roku oraz pielgrzymki Ojca Świętego Jana Pawła II do ojczyzny.

Współcześnie do czynników szczególnie sprzyjających rozwojowi pielgrzymowania i turystyki religijnej do analizowanych ośrodków należy uznać:

- tradycje pątnicze;
- stale ubogacany program duszpasterski realizowany w sanktuariach;
- położenie sanktuariów w regionach atrakcyjnych turystycznie (m.in. w Tatrach, Beskidach);
- walory historyczne, kulturowe, architektoniczne kościoła lub całego zespołu budowli sakralnych w sanktuarium;
- położenie sanktuariów przy szlakach papieskich i pielgrzymkowych (m.in. Międzynarodowym Szlaku Pielgrzymkowym Częstochowa – Mariaszell, Szlaku św. Jakuba Starszego Apostoła, Szlaku Świętych i Błogosławionych w Małopolsce, Szlaku św. Wojciecha, Szlaku św. Siostry Faustyny Kowalskiej, Szlaku św. Maksymiliana Marii Kolbego, Szlaku św. Brunona z Kwerfurtu, Szlaku św. Szymona z Lipnicy);
- położenie sanktuariów przy szlakach turystycznych i kulturowych (m.in. Szlaku Orlich Gniazd, Szlaku Cysterskim, Drodze św. Jakuba, Szlaku Piastowskim, Szlaku Architektury Drewnianej);
- rozwój kultu Jana Pawła II;
- wyniesienie na ołtarze polskich Sług Bożych i błogosławionych (w latach 2005–2010: św. abp Józef Bilczewski, św. Szymon z Lipnicy, św. abp Zygmunt Szczęśny-Feliński, św. Zygmunt Gorzdzowski, bł. Bronisław Markiewicz, bł. Celina Borzęcka, bł. Ignacy Kłopotowski, bł. Maria Ludwika (Luiza) Merkert, bł. Marta Wiecka, bł. Stanisław Papczyński, bł. ks. Michał Sopoćko, bł. ks. Jerzy Popiełuszko);
- działalność władz kościelnych i samorządowych promująca sanktuaria;
- rozwój motoryzacji;
- rozwój infrastruktury turystycznej w sanktuariach;
- Rok Kolbiański obchodzony od 14 sierpnia 2010 roku do 15 sierpnia 2011 roku.

SANCTUARIES OF THE SAINTS AND BLESSED IN POLAND

Summary

Today, even though we live in a more and more secularised world, where a sense of moral void, and of being emotionally lost is deepening, a steady increase in the number of travels characterised by religious and religious-cognitive motives has been observed for many years. In recent years, around 15 million people annually have taken part in pilgrimages to main pilgrimage sites in Poland (both of international and domestic range). Religious tourism is winning more and more followers, too.

At present, there are more than 800 pilgrimage centres in Poland, predominantly connected with the Roman Catholic Church. Among them, Marian pilgrimage sites definitely prevail (around 550 sanctuaries – 70 per cent of the total number). As for sanctuaries of Jesus Christ, or Our Lord's sanctuaries, according to Polish professional literature, there are 97 of them, which constitutes 12 percent of the total sanctuary number. The remaining 160 pilgrimage sites are connected with the special worship of the saints or blessed.

The sanctuaries of the saints and blessed are among the oldest pilgrimage centres in Poland, along with the Lord's sanctuaries. The oldest such place is the sanctuary in Gniezno, which houses the tomb of Saint Adalbert of Prague – the patron of Poland. In the year 1000 Otto III, king of Germany and Holy Roman Emperor made a pilgrimage to the tomb. Built in 1090, the cathedral in Gniezno used to be one of the most important sacred places in Medieval Poland.

One of the oldest pilgrimage centres in Polish Carpathian Mountains is the sanctuary of hermits Świerad and Benedict in Tropie by the Dunajec river, dating back to late 11th century. In the 13th century the cult of blessed Kinga developed in Stary Sącz. Starting in the 15th century, the following sanctuaries related to the cult of the holy relics of the saints and blessed gained prominence: Dukla (cult of blessed John of Dukla), Lipnica Murowana (saint Simon of Lipnica) as well as Kęty (saint John of Kęty).

Among the many Polish cities which are home to sanctuaries, Kraków is one of the most exceptional, with more than 30 pilgrimage centres registered in the city at present, of which 16 are associated with the cult of the saints and blessed. Pilgrimages to Kraków started already in the 12th century and were related to the cult of St. Florian and St. Stanislaus Bishop and Martyr. At the peak of the pilgrimage movement, in the 15th century, 17 sacred places („*loca sacra*”) were registered in Kraków.

Almost half of the sanctuaries of the saints and blessed were built in 1945-2010. Over 20 per cent of the analysed pilgrimage centres can be dated back to the Middle Ages, and 25 per cent originated during the post-Trent restoration of the 16th and 17th centuries.

The spatial distribution of the analysed sanctuaries shows their concentration in the former historic regions of Poland – mainly in southern Małopolska and Wielkopolska.

The most numerous group of the Polish sanctuaries of the saints and blessed are centres of local (52 per cent of the total number) and diocesan (35 per cent) range of spatial impact. Some of the most prominent sanctuaries of international renown are the sanctuaries in Góra Świętej Anny (the cult of st. Anne); Oświęcim and Niepokalanów (the cult of st. Maximilian Maria Kolbe), Wadowice (the cult of Servant of God John Paul II) and Warsaw (the cult of blessed father Jerzy Popiełuszko).

Translated by Franciszek Mróz